

3^η Ενότητα

Έλεγχος: η αίσθηση ως ίδιον γεγονός (153E-155E)

A3.1 Η αίσθηση ως ίδιον γεγονός

- ➔ Ο Σωκράτης συνεχίζει την εξέταση της θέσης του Θεαίητου ότι η γνώση είναι αίσθηση. Έχει ήδη υποστηρίξει ότι κάθε αισθητό αντικείμενο αποδεικνύεται πολλαπλό, διότι φαίνεται διαφορετικό στον καθένα, και δεν είναι ποτέ ένα και ίδιο ως προς τον εαυτό του. Επομένως τα πάντα ενέχουν **πολλαπλότητα**. Επίσης προκύπτει ότι η συνύπαρξη των αντίθετων γνωρισμάτων είναι αναπόφευκτη συνθήκη και συνδέεται με την **αρχή της μεταβολής**. Περαιτέρω συνέπεια είναι να μην υπάρχουν πράγματα αλλά μόνον κινήσεις που διαπιστώνονται από την αίσθηση.

Ανάπτυξη θέσης (συνέχεια):

Το παράδειγμα της **ώρασης**: Όταν λόγου χάρη κοιτάζουμε κάτι, η χρωματική εντύπωση που θα αποκομίσουμε γι' αυτό θα εξαρτηθεί τόσο από μία εξωτερική κίνηση όσο και από την κίνηση της ώρασης. Η συνέπεια είναι το χρώμα που βλέπουμε να μην είναι ιδιότητα ούτε του αισθητού αντικειμένου αλλά ούτε και του υποκειμένου. Πρόκειται επομένως για κάτι που συμβαίνει στο ενδιάμεσο («*μεταξύ*»), **ένα εντελώς ιδιαίτερο και μοναδικό συμβάν αλληλεπίδρασης υποκειμένου και αντικειμένου της αίσθησης, το οποίο υπάρχει μόνον όσο διαρκεί η αλληλεπίδραση και διέπεται από αυτοαναφορά** (154a). Ο Σωκράτης θα το αποκαλέσει «*ίδιον γεγονός*» και θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η συγκεκριμένη ανάλυση αφορά όλες τις αντιληπτικές ενέργειες.

- (*) Πρόκειται για την πιο ακραία εκδοχή της **αισθησιοκρατίας**. Οι ιδιότητες που αντιλαμβανόμαστε με την αίσθηση δεν είναι ιδιότητες που αφρούν την ουσία των αντικειμένων ούτε και παράγονται από το γνωστικό υποκείμενο. Πρόκειται για γεγονότα στα οποία συμμετέχουμε με κάποιον τρόπο αλλά τα οποία δεν έχουν θέση πουθενά. Τα γεγονότα αυτά διαρκούν όσο ενεργούν οι συγκεκριμένες κινήσεις και μετά χάνονται. Θα πρέπει δε να θεωρηθούν μοναδικά, διότι προκύπτουν από έναν ανεπανάληπτο συνδυασμό κινήσεων.

Υποστήριξη της θέσης ότι κάθε αντιληπτικό ενέργημα αποτελεί ένα «ίδιον γεγονός» και αυτοαναφορικό:

- α) Δεν βλέπουμε τα πράγματα όπως τα ζώα. Πράγματι, σήμερα γνωρίζουμε ότι ο σκύλος δεν διακρίνει χρώματα, ότι η νυχτερίδα «βλέπει» με τα αυτιά της και ότι η μέλισσα βλέπει στο υπέρυθρο μήκος του φάσματος της φωτεινής ακτινοβολίας.
- β) Ούτε οι άνθρωποι μεταξύ μας βλέπουμε τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο. Είναι προφανές ότι συνήθως εκφράζονται διαφορετικές εκτιμήσεις για το πώς αισθανόμαστε τα πράγματα.
- γ) Και ο ίδιος ο εαυτός μας μεταβάλλεται και δεν βλέπει πάντα με τον ίδιο τρόπο τα πράγματα. Ένα φαγητό που δεν μας άρεσε πριν λίγη ώρα, μας φαίνεται νόστιμο αφού πεινάσουμε.

Και αντίστροφα: Κατά την αισθητική αλληλεπίδραση,

- δ) αν το αισθητό αντικείμενο είχε κάποια **βεβαιωμένη ιδιότητα** (είναι μεγάλο, λευκό, θερμό κλπ.) δεν θα άλλαζε κάθε φορά που θα το αισθανόταν διαφορετικός άνθρωπος. Αυτό σημαίνει ότι εάν π.χ. το τάδε χρώμα αποτελούσε μέρος της ουσίας του πράγματος, θα έπρεπε όλοι να το αισθανόμαστε με τον ίδιο τρόπο.

ε) Αλλά και κάθε άνθρωπος, **αν ήταν ίδιος**, δεν θα άλλαζε (από μεγάλος σε μικρός, από λευκός σε σκούρος κλπ.) κάθε φορά που θα αντίκρυζε διαφορετικό αισθητό αντικείμενο, χωρίς ωστόσο ο ίδιος να πάθει τίποτα!

=> Επομένως ο κόσμος έτσι όπως τον αντιλαμβάνεται ο καθένας μας είναι συνάρτηση δύο ρευστών μεταβλητών: της κατάστασης του οργανισμού μας και των εξωτερικών συνθηκών. Το αισθητικό γεγονός γίνεται κάτι *μεταξύ*, δεν ανήκει ούτε στο αντικείμενο ούτε στο υποκείμενο και δεν ισχύει παρά ως αυτοαναφορά: π.χ. αισθάνομαι να κρυνώνω. Δεν υπάρχει η θερμοκρασία της ατμόσφαιρας και δεν ξέρω εάν υπάρχει και ο αέρας.

? **Πρόβλημα κατηγορήσης:** Το βασικό πρόβλημα που προκύπτει μέσα από αυτήν την ανάλυση είναι ότι από τη στιγμή που κάποιος θα ισχυριστεί ότι «το Χ είναι Ψ», θα πρέπει να περιμένει ότι θα ισχύει και το αντίθετό του, ότι δηλαδή «το Χ θα είναι -Ψ». Θα βρεθεί δηλαδή κάποιος ο οποίος θα ισχυριστεί το αντίθετο. Πώς γίνεται όμως κάτι να είναι και «Ψ» και «-Ψ»; Προκύπτει έτσι μία συνθήκη παράλογη, διότι καταλήγουμε σε αντίφαση. Σε τέτοιου είδους αντιφατικές παραδοχές στηρίζεται κατά τον Πλάτωνα ο εριστικός σοφιστής, ο οποίος αρέσκει να παραδέχεται το «Ψ» και μετά να υποστηρίζει το «-Ψ». Η απάντηση στο πρόβλημα δίνεται στη συνέχεια με τη σχετικοποίηση των δυνατών κατηγορημάτων.

➔ **Βελτίωση της θέσης (154a-c):** Αν κάθε πράγμα αλλάζει καθώς έρχεται σε σχέση με κάτι άλλο και κάτι που ήταν πριν μεγαλύτερο μετά χαρακτηρίζεται μικρότερο, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε με βάση την πρωταγόρεια θέση είναι παράλογο και απαράδεκτο, διότι οδηγεί σε σοφιστικού τύπου παραδοχές και αντιφάσεις => απαιτεί αναθεώρηση. Αλλά μπορούμε να προσέξουμε, για παράδειγμα, το εξής: ότι οι έξι βώλοι είναι *μεγαλύτεροι* (Ψ) από τους τέσσερις και συνάμα *μικρότεροι* (-Ψ) από τους δώδεκα. Επομένως μπορούμε να πούμε ότι οι ιδιότητες που έχει υπόψη του ο Πρωταγόρας μπορεί να είναι **σχετικές**: δεν αφορούν τα ίδια τα πράγματα αλλά τους εκάστοτε συσχετισμούς στους οποίους τα υποβάλλουμε καθώς συγκρινόμαστε (παραμετρούμεθα) με αυτά. Και τότε οδηγούμαστε σε μία σειρά από παραδοχές, οι οποίες μπορούν να βάλουν σε τάξη τη γνώση μας.

➔ **Τρεις βασικές γνωσιολογικές παραδοχές (155a-c):**

α) Ποτέ κανένα πράγμα δεν αυξομειώνεται, εφόσον είναι ίσο με τον εαυτό του. Η παραδοχή αυτή δηλώνει ότι κάτι μπορεί να παραμένει ίσο με τον εαυτό του, χωρίς να επέρχεται κάποια αλλαγή στη συνθήκη του.

β) Σε κάθε πράγμα που δεν προσθαφαιρείται κάτι, αυτό παραμένει ίσο με τον εαυτό του. Η παραδοχή αυτή δηλώνει ότι για να γίνει άνισο κάτι θα πρέπει να προηγηθεί προσθαφαίρεση.

γ) Αυτό που δεν ήταν πριν αλλά είναι μετά, είναι αδύνατο να υπάρξει χωρίς διαδικασία γένεσης. Η παραδοχή δηλώνει ότι κάθε τι, ιδιότητα ή πράγμα, για να υπάρξει απαιτείται να προηγηθεί κάποια διαδικασία.

A3.2 Σχολιασμός:

❖ Τα προβλήματα που εντοπίζει ο Σωκράτης στη θεωρία του Πρωταγόρα προκύπτουν σε κάποιον που αντιλαμβάνεται τις ατομικές υπάρξεις μόνο διαμέσου ενός δυναμικού πλαισίου συσχετισμών. Και ενώ αποδέχεται τους συσχετισμούς, δέχεται ότι θα πρέπει να υπάρχει μία πραγματική διαδικασία μεταβολής, δεν δέχεται ότι υπάρχει κάποιο πράγμα ως φορέας της μεταβολής. Δεν δέχεται δηλαδή α) ότι υπάρχουν διακριτές υπάρξεις ως ενότητες οι οποίες β) μετέρχονται αλλαγές σε αντικειμενική βάση. Η θεωρία της αισθησιοκρατίας δεν περιλαμβάνει διαδικασίες και σχέσεις πραγματικές οποίες όμως να μην εμπίπτουν στις αισθήσεις. Ουσιαστικά δηλαδή ο Πρωταγόρας φαίνεται να αρνείται την ύπαρξη της ουσίας. Οπότε η α'

βελτίωση της θέσης του Πρωταγόρα οδηγεί σε αφόρητο **σχετικισμό**, από τον οποίο και ο ίδιος θα ήθελε να δραπετεύσει.

- ❖ **Το επιχείρημα των αντικρουόμενων εντυπώσεων.** Στη συγκεκριμένη ενότητα διατυπώνεται με υποδειγματικό τρόπο ένα επιχείρημα το οποίο άφησε εποχή στην ιστορία της γνωσιολογίας. Το *επιχείρημα των αντικρουόμενων εντυπώσεων*. Με συνοπτικό τρόπο το επιχείρημα λέει ότι εφόσον μία ιδιότητα γίνεται αντιληπτή με διαφορετικό τρόπο από ποικίλους παρατηρητές, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι αυτή η ιδιότητα (π.χ. ένα χρώμα) δεν ανήκει στο αντικείμενο καθαυτό αλλά συνιστά ένα γεγονός αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον παρατηρητή. Το επιχείρημα αναλαμβάνεται από τον **BERKELEY** [1713] στον πρώτο από τους τρεις *Διαλόγους* του (*Three Dialogues between Hylas and Philonous = Τρεις διάλογοι μεταξύ Ύλα και Φιλόνου*, μτφρ. Στ. Δημόπουλου, Θεσσαλονίκη: εκδ. Βάνιας, 1993), στο 1^ο κεφάλαιο των *Προβλημάτων* (*Problems of Philosophy*) του **RUSSELL** [1912], από τον **BERGSON** [1888] στο *Δοκίμιο* του (*Essai sur les données immédiates de la conscience = Τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργη, Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη, 1998) και από άλλους διακεκριμένους φιλοσόφους. Το «επιχείρημα κατά ψευδαίσθηση» που διατυπώθηκε στον 20^ο αιώνα αναλαμβάνει πάλι τη θέση πως οτιδήποτε αντιλαμβανόμαστε αποτελεί αισθητικό δεδομένο (π.χ. ένα ίδιον λευκό) παρά το αντικείμενο ως όλον, αποτελεί παραλλαγή πάνω στο ίδιο θέμα. Η διαφορά του έγκειται στην προϋπόθεση ότι ξέρουμε ποια από τις αντικρουόμενες εντυπώσεις είναι σωστή.
- ❖ **Ο στοχασμός της κίνησης ως απόλυτης πραγματικότητας:** BERGSON [1934] *La pensée et le mouvant*. Introduction, I (σελ. 7-8).
«[...] Το ίδιο θα πούμε και για τη μεταβολή. Η νόηση την αποσυνθέτει σε διαδοχικές και διακριτές καταστάσεις, οι οποίες εκλαμβάνονται ως αμετάβλητες. Ας εξετάσουμε από πιο κοντά μία από αυτές τις φάσεις: αντιλαμβανόμαστε αμέσως ότι ποικίλλει, και αναρωτιόμαστε έπειτα πώς θα μπορούσε να διαρκέσει, εάν δεν άλλαζε καθόλου; Γρήγορα όμως η νόηση την αντικαθιστά με μία σειρά πιο σύντομων φάσεων, οι οποίες δύνανται με τη σειρά τους να αποσυντεθούν, αν χρειαστεί, και ούτω καθεξής επ' άπειρον. Ωστόσο πώς να μη δει κανείς ότι η ουσία της διάρκειας είναι η κύληση και ότι από το σταθερό που είναι προσκολλημένο σε σταθερό δεν θα προκύψει ποτέ κάτι που να διαρκεί; Αυτό που είναι πραγματικό δεν είναι οι «καταστάσεις», τα απλά στιγμιότυπα που ελήφθησαν από εμάς, ακόμη μια φορά, κατά την πορεία της μεταβολής. Αντίθετα, [πραγματική] είναι η ροή, είναι η συνέχεια της μετάβασης, είναι η ίδια η μεταβολή. Αυτή η μεταβολή είναι αδιαίρετη, είναι μάλιστα *υποστασιακή*. Αν η διάνοιά μας έχει την εμμονή να την κρίνει ανυπόστατη, να της προσάπτει το οιοδήποτε στήριγμα, αυτό γίνεται διότι την έχει αντικαταστήσει από μία σειρά παρατιθέμενων φάσεων. Αλλά η πολλαπλότητα αυτή είναι τεχνητή, όπως τεχνητή θα είναι και η ενότητα που αποκαθιστούμε. Δεν υπάρχει όμως εδώ παρά η αδιάλειπτη ώθηση της μεταβολής — μιας μεταβολής προσηλωμένης πάντοτε στον εαυτό της μέσα σε μια διάρκεια που επιμηκύνεται ατέρμονα. [...]» (μετάφραση Χ. Ταμπάκη).
- ❖ **Η αρχή της μοναδικότητας του αισθήματος.** Ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύει εδώ ο Σωκράτης την πρωταγόρεια θεωρία μας επιτρέπει να διακρίνουμε μία άλλη αρχή, πέρα από εκείνη της πολλαπλότητας και της μεταβολής, η οποία δεν διατυπώνεται ρητά από τον Αθηναίο φιλόσοφο. Ας υποθέσουμε ότι η θεώρηση της εκάστοτε αίσθησης ως «ιδίου γεγονότος» θα ήταν παραδεκτή από τον Αβδηρίτη σοφιστή. Τι είναι άραγε αυτό που καθιστά την αίσθηση «ίδιον γεγονός»; Σύμφωνα με την ανάλυση του Σωκράτη, το αισθητικό γεγονός συμβαίνει στο «μεταξύ», διότι αποτελεί αποτέλεσμα συμβολής δύο κινήσεων: α) μίας που προέρχεται από το αισθητό και β) μίας που προέρχεται από το αισθητήριο. Υποστηρίζεται λοιπόν ότι δεν είναι δυνατό να αισθανθεί κανείς με τον ίδιο τρόπο ένα αίσθημα, διότι ο συνδυασμός κινήσεων που το παράγουν είναι εφήμερος και φευγαλέος. Αποκλείεται λοιπόν η «κοινή» διάσταση του αισθήματος, η

δυνατότητα δηλαδή να αισθανθούν δύο άνθρωποι ακριβώς το ίδιο. Αυτό δεν αποκλείει οι άνθρωποι να έχουν παραπλήσια αισθήματα και να καταλήγουν να μοιράζονται κοινές στάσεις απέναντι σ' αυτά. Αυτό που δεν λέγεται με σαφήνεια είναι ότι ο μοναδικός και ανεπανάληπτος χαρακτήρας του αισθήματος ισχύει και για το υποκείμενο της αίσθησης, πράγμα που σημαίνει ότι θα αποτελεί ένα μεμονωμένο και ξεχωριστό βίωμα. Καταλήγει λοιπόν η θεώρηση να δέχεται ότι υπάρχει διαρκής δημιουργικότητα στο γίνεσθαι, γεγονός που αντανακλά και στην αίσθηση, διότι παράγονται και εκεί μοναδικά γεγονότα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ-ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Εξηγήστε επικαλούμενοι δικά σας παραδείγματα πώς συμβαίνει «ο ίδιος άνθρωπος να αλλάζει κάθε φορά που αντικρύζει διαφορετικό αντικείμενο, χωρίς ωστόσο να παθαίνει τίποτα».
2. Με βάση ποιο σκεπτικό θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για «ανθρωπιστική θεώρηση» από μέρους του Πρωταγόρα;
3. Γιατί, σύμφωνα με τον Σωκράτη, δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα «τι είναι» και «τι δεν είναι», αν ακολουθήσουμε το σκεπτικό του Πρωταγόρα;
4. Εξηγήστε πώς η συγκεκριμένη διατύπωση της πρωταγόρειας αντίληψης για τη γνώση ενδέχεται να οδηγήσει σε σοφιστικού τύπου παραδοχές και αντιδικίες.
5. Πού έγκειται ο σχετικισμός στις συγκεκριμένες θέσεις του Πρωταγόρα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
6. Πώς προσπαθεί ο Σωκράτης να αντιπαρέλθει τον σχετικισμό στον οποίο περιέρχεται η γνώση μέσα στη συνθήκη της αέναης μεταβολής και της πολλαπλότητας;
7. «Δεν υπάρχουν πράγματα, μόνο διαδικασίες.» Εξηγήστε το σκεπτικό που θα οδηγούσε στην παραδοχή της συγκεκριμένης θέσης και επικαλεστείτε φιλοσόφους που την ασπάστηκαν.

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ:

Οι φοιτητές καλούνται να προετοιμάσουν την επόμενη ενότητα του διαλόγου, δηλαδή τα χωρία 156a - 160e.